

1980 APR 26
ÉLET ÉS IRODALOM

Pest, 1815

Mit lát a költő című írásában (ÉS, március 29.) Hegedüs Géza idézte Berzsenyi Dániel 1815-ben kelt alábbi hat verssorát:

Midőn Budának roppant bércefokáról Szédülve Pestnek tornyait szemlélem S a száz hajókat rengető Dunát, A nagy Dunának tündér kertjeit Es a habokkal küzdő szép hidat, Melyen zsi bongva egy világ tolong...

Hegedüs Géza szerint ez a kép elképesztő leírás Pest-Budáról; ezt a képet Berzsenyi nem láthatta, a költő csupán maga elé képzelte a jövőendő metropolist.

Aki ismeri a múlt század első évtizedeinek Pestjét, s a korabeli hazai és külföldi leírásokat a két testvérvárosról, az semmiképp sem minősítheti költői látomásnak Berzsenyi idézett sorait, annál inkább nagyon is reális városportrénak. Hegedüs Géza úgy véli, hogy a Vitkovics Mihályhoz címzett verses epistola keletkezésének idején — vagyis 1814—1815-ben — „Pesten a Belvárosi Plébániatemplom és a Rác-templom kívül aligha lehetett tornyot látni”. Már pedig 1814-ben a városi főegyház (a mai belvárosi templom) és a közelében álló, ugyancsak kéttornyú görög templom kívül a költő maga előtt láthatta a szervita templomnak, az egyetemi templomnak, a Lipót utcai (ma Váci utcai) angol kisasszonyok templomának, a Barátok terén (a mai Felszabadulás téren) levő ferences templomnak, a Szerb utcai rác-templomnak, valamint a terézvárosi és a józsefvárosi templomnak a tornyait. Ez összesen 12 torony, ha pedig hozzávesszük a mai Bazilika helyén álló lipótvárosi templom és a Rókus kápolna alacsonyabb tornyait is, a Várhegy magasából legalább 14 tornyot látott a költő.

Ami a várból feltáru ló kép továbbbi részletét — „a száz hajókat rengető Dunát” — illeti, Hegedüs Géza szerint ha „valamiféle vízi jármű himbálódzott a folyón, az legfőljebb afféle dereglye vagy ladik volt, amely zöldséget vagy gyümölcsöt hozott Ráckeve felől a piaci kofáknak”. Ezzel szemben a múlt század első évtizedeiben a Duna az ország fő közlekedési útvonala, amelyen Bécs és a balkáni török tartományok közti árucserforgalom lebonyolódik, s a pesti kikötő ennek a nemzetközi főútnak egyik legfontosabb állomása. Valóságos árbocrengeteg fogadja az idegent a pesti kikötőben; nagy dunai és tiszai bárkák, osztrák hajók a Felső-Dunáról, s temérdek vízijármű Zimonyból és Belgrádból. Hogy a legelfogulatlanabb útleírót idézzük, *Vlagyimir Bronyevszkij* feljegyzéseire hivatkozunk. A cári tengerésztiszt 1810 tavaszán a török ellen harcoló orosz hadiflotta legénységének egy részét vezeti haza Triesztből, Magyarországon át, s naplójában megfesti a korabeli Pestet is. A budai várról és az onnan elébe táruló látványról ezeket írja — Tardy Lajos fordítása szerint —: „A Duna jobb partját meredek hegy koszorúzza, tele nagy épületekkel, erődítményekkel, a hegy lejtőjét díszítő kertek mintha a

víz színén lebegnének. A túlsó parton hatalmas épületek új izlésben; a híd alatt és felett súlyosan megrakott bárkák, árbocakon különböző színű zászlókkal.”

A Dunán nyüzsgő hajók látványa lényeges eleme a múlt század pesti városképének. A gőzhajó megjelenése előtt vitorlás és evezős gályák, nagy befogadóképességű teherszállító bárkák, a szegedi „szupereknek” százával készített, úgynevezett „bögőshajói”, azonkívül a kisebb-nagyobb dereglyék közlekednek Bécs és Pest, illetve Pest és Belgrád között, de igen sok ló vontatta vízi jármű is élénkíti a dunai forgalmat. Lefelé a pesti part mentén ereszkednek alá a hajók, fölfelé a budai oldalon vontatják őket, néha egész kis ménesek. Rendszerint két összekapcsolt fahajó halad együtt, rajta deszkából készült házikó az utasok és az értékesebb áruinak számára. Az Al-Duna felől érkező gabonás vagy egyéb áruszállító hajókat vontató lovak a budai part mentén néha hasig járnak a vízben, miközben a hajtók ordítva csépelik őket ostromokkal. A Gellért-hegy alatt megpihennek, aztán indulnak tovább Bécs felé, ahová 15—20 nap múlva meg is érkeznek. Bronyevszkij ezekből is lát jónéhányat 1810-ben, egy részük lefelé úszik, mint írja, a Duna sodra irányában, mások ár ellen ösztökélik lovaikat.

Hogy az ördögbe láthatta volna Berzsenyi „a száz hajókat rengető Dunát” meg azt a hidat, „melyen zsi bongva egy világ tolong???” — kérdezi kétkedőn Hegedüs Géza. Lássuk, mit ír Bronyevszkij 1810-ben a pesti hajóhídról? „Végre ide is elérkeztem, kedves olvasóm, a hídon haladó hintók forगतágába; a néptömeg szüntelenül áramlik előre-hátra, és ennek a színpompás képnek én csak gyenge vázlatát tudom nyújtani.”

Vitkovics Mihályhoz címzett versében Berzsenyi a korabeli Pest hű rajzát adja, a majdan fővárossá növő Budapest látomásos képét érdekes módon egy angol — a később magyar hazafivá és 1848—49-es szabadságharcossá vált John Paget — villantja fel 1835-ben, a Gellérthegyről alátekintve: „A méltóságos Duna zöld szigeteivel lábunk előtt hevert, olyan képet adva, amelyben harmonikus keveredett az épületek stílusa, a csendes sikló hajók, a mozgó emberek figurája, s mi e szépségtől lenyűgözve, sokáig elüldögéltünk. Elgondolkoztatott ez a látvány. Százötven év telt el a török kiűzése óta, s ez alatt nyomorúságos romokból Európa egyik fővárosa lett! Pest nem egy uralkodó kegyének, hanem energiájának és saját természeti adottságainak köszönheti fölemelkedését. Európa egyik leggazdagabb országának közepén áll ez a város, olyan folyó partján, amely majd fél Európát átszeli, s minden irányban korlátlanul terjeszkedhet. Mindebből előre látni Pest-Buda ragyogó jövőjét.”

Berzsenyi 1815-ben a valóságot írta meg Pestről, a jövőendő világ város körvonalait John Paget rajzolta élénk először.